

не само по себе и чланове своје породице. Она може смутити народ...

А тај народ је збиља смутљив и празновјеран, готово као ниједан други. И то је Вук знао, као што је знао све врлине и све мање његове. Он је један од најбољих познавалаца народног живота, језика и обичаја у литератури Црне Горе. Колико је добро Вуково познавање народа види се по уочавању оних финих и за странца невидљивих разлика између два села, између два племена. Познавање народа иде тако далеко да је Дочевић у стању да предвиди народне реакције ("Да јој треба наше слоге, не би никад кише нашло").

Вук не разликује само племена међу собом, већ разликује појединце у племенима, способан је да уочи разлике између људи, између двојище који су истог ранга, између два племенска кнеза, условљене разликама међу племенима.

Његово познавање народа по хијерархијским слојевима задивљује. Он познаје све од Иван-бега до његовог посљедњег поданика, до посљедњег кучког чобанина. У тој структури Вук је добро упознао једну моћну, али мало потиснуту структуру чиновника - калуђере. Вуков однос према слугама цркве је слободан и за само Љубишино доба, но то није преношење елемената једног вијека у други, већ одраз посебног положаја цркве у Црној Гори. Ваљда нигде другдје црква није била тако народна и толико подређена интересима народа као ту. Ту је сваки калуђер био прије свега просветитељ, а то значи чувар српског народа и његовог националног идентитета, мада су калуђери као појединци показивали оне типичне калуђерске мање: грамзивост, склоност добром залогају, суревљивост, честохлепност.

Њих је Вук добро упознао за вријеме свога ћа-
ковања у Крешеву, где је још као дјечак уочио битан
несклад између њихових ријечи и поступака. Отуда
његов поп може бити одбојан оним што би требало да
је његова основна врлина - преученошћу, јер је усва-
јањем туђих знања стао да потицјењује домаћа, уместо
да их чува и развија, што му је требао бити основни за-
датак. Зато такав човјек било да је ћоп, или чобанин,
не може бити симпатичан. Таквом попу и пристоји
коњско име - Ђетко.

Али исто тако и нама, као и Вуку, може бити
симпатичан умни, немоћни старац владика, који се ра-
ди народних интереса пентра по брдима мјесто да сједи
у манастиру, немоћан да казни, или да помогне, све-
стан своје немоћи и старости. Исти онај владика који
крши вјерску забрану и пије уз пост ракију бива нам
симпатичан, јер је човјек жив, слаб и попустљив, као и
сви други људи. Отуда се и Вук Дојчевић тако безазле-
но шали са њим као што би се нашалио са сваким дру-
гим разумним човјеком, али се истовремено усрдно
труди да изврши неку владичину наредбу, јер је њено
извршење у интересу народа.

Ако калуђер не ради о народном добру, о слози,
манастира, већ изнад народних интереса ставља своје
частољубље, Вук је спреман да о њему каже ријеч ру-
жну, подсмијешљиву, да је каже њему. Вук је толико
искусан да у надувеном калуђеру види незналицу, да
код њега може да раздјели памет од глупости, знање од
незнაња...

Онако као што је спреман да се иронично, сарка-
стично, подсмијехне другоме, да се безазлене нашали с
другим, тако је спреман да се нашали сам на свој рачун...

Књижевни лик Вука Дојчевића није доволно из-
грађен, Писац, што је необично за тадашњи реалистички

књижевни манир, не слика портрет јунака, прије свега због тога што јунак сам себе, сам свој живот прича.

Једно што сазнајемо посредно о његовом физичком изгледу је да је одебљао под старост, ствар у то вријеме доста необична за те крајеве, посљедица лагодна живота и добре трпезе. Како је Вук приповједач, он остале јунаке описује подробно радићи на њиховом физичком и на њиховом психичком портрету. (На примјер - изглед Баја Зећанина ("Ко се виси, он се низи, а ко се низи, он се виси") описан је у свим подробностима, да и не говоримо о детаљном опису невесте и њене ношње ("Некоме глас, а некоме част").

Само једном Вук говори о себи као о другоме, у трећем лицу ("Тешко ногама под махнитом главом"), не због тога што се његова личност поцијепала већ по једном у народу увријеженом маниру, а који је био присутан у још неким словенским језицима, да се за себе каже - брат, или се јунак самом себи обраћа по имену као другиом. Иначе да кажемо, усложњавање Вукове личности у овом смислу у коме говори Печорин у "Јунаку нашег добра", да у њему живе два човјека, од којих један дјела, а други просуђује поступке, присутна је и у лицу Вука Дојчевића, мада сегменти његове личности нијесу тако јасно издиференцирани. У сваком случају у дјеловању Вука Дојчевића, је готово увијек присутна свијест о поступку и праћење поступка. Уосталом, у неким приповјеткама Вук Дојчевић мјесто презентата употребљава прошла времена, најчешће имперфекат (што је манир народног приповједача) и тако се временски већ и просторно дистанцира од радње. Мада употребљава замјеницу ја, прича тече као да је говори у трећем лицу, што је свакако усложњавање личности.

Вук и није прави књижевни лик у оном смислу да дјело приказује јунака кроз његов живот, он је прије свега приповједач, наратор, али како се углавном приче плету око њега он је истовремено и јунак тих приповједака. Плетући приче око себе јунак их обједињује у зборник, оне се ипак некако односе једна према другој, ако не с позиције приповјетке, оно с позиције јунака и приповједања. То је оно романско што неки критичари налазе у зборнику. Да је у сваком причању Вук Дојчевић главни јунак, а не један од јунака ми би мјесто зборника имали роман или уз чвршћу композицију.

"Причања" су и временски и мотивски и просторно тако разнородна да о неком допуњавању и повезаности међу њима, чвршћој вези него што је безвидање говорењем једног јунака о различitim догађајима, не може бити ни ријечи.

Ово тим више што у неким приповјеткама Вук Дојчевић и не судјелује никако, већ их казује као чувене, онако као што свако други може испричати причу коју је о некоме, или нечemu чуо. Ово и због тога што се остали јунаци, од којих је сваки уистину главни у некој приповједи, послије ње и не помињу. Свака прича има своје јунаке, а све имају једног наратора који је понекад и јунак, Дојчевића. Он се у радњу укључује у тачно одређеном тренутку као деус ет махина, када је радња на кулминацији, а расплет се не назире, да је расплете и заврши.

У сушћинама парничари најчешће не просуђују један другога као личност, па према томе не просуђују ни судије. Због овога у зборнику немамо наведених туђих мишљења о Дојчевићу, ни ѡективних карактеризација. Јунак се углавном дефинише субјективно...

И поред обичних недостатака који су испољени прије свега у одсуству дилеме, недоумица јунака, у не-

достатку акције, унутрашње динамике. Вук Дојчевић је једна од најкомплетнијих Љубишиних личности, вјероватно најкомплетнија. И један од значајних јунака црногорских прозних остварења.

"Ликом Вука Дојчевића Љубиша ствара одређен тип прозног јунака какав ће се доцније поjavљивати чешће у српској књижевности, али и отвара могућност за писање прозе која неће бити омеђена временским, садржинским или просторним разлозима, која ће их у суштини разбијати ради целовитије слике о животу"⁵

"Он има (Дојчевић) природну бистрину и досјетљивост горштаку, много је видео, многоме га је живот научио". (Скерлић)

"И због тога он не прича" ради причања, ради звука речи, ради духовности ситуације, ради лепоте језика који причањем добија насиљне могућности израза" (Марко Недић), већ је његово причање и кад изгледа најбезазленије и најапстрактније изречено с чврстом најмером да се што дубље наслика многострукост народног живота, да се прикаже један за јунака идеалан облик патријархалног свијета и живљења. Да се поучи".⁶

Сва су Дојчевићева причања подређена утилитарном циљу, да се сачува и покаже љепота народног живота, његових богатство облика и детаља.

Овим ће овај ведри судија, довитљиви горштак, остати и слједећим генерацијама читалаца, који ће бити импресиониран и не само његовим ванредним језиком, него и његовим непоколебљивим оптимизмом и мудрошћу која је "сублимација народне патње".⁷

Добронамјерном читаоцу неће сметати епски карактер и извјесна народскост јунакова језика, јер он, као и многи други јунаци омиљених дјела, улази у народну баштину, као што у њу улазе сва достигнућа народна. И остаје њен израз, слика и својина.

Напомене:

1. Јован Скерлић: "Писци и књиге" II, "Прогрес", Београд, 1964. године,
2. Видо Латковић: "Предговор" Приповјестима црногорским и приморским" С.М. Љубише, НОЛИТ, Београд, 1968. године,
3. Радоје Радојевић: "Хумор и сатира у дјелима С.М. Љубише" "Стварање" 1/76, Титоград,
4. "Ако лаже коза не лаже рог", стр. 23.
5. Марко Недић: "Двострука стваралачка припрема Стефана Митрова Љубише" предговор књизи "С.М. Љубише - Одабрана дела", Рад, Београд, 1975. године,
6. Јован Скерлић цитирано дјело,
7. Радоје Радојевић, цитирано дјело.

ЈУНАЦИ

Знатан број критичара који су се бавили Љубишиним дјелом указао је на "недовољно индивидуализање" личности у њему, јер "личности код Љубише поготово никако нису израђиване, оне су само обележене и остају општеноародне, готово апстрактно народне. Психологија у његовом делу сведена је на најнижу меру, тако да је готово и нема" - каже Скерлић.¹

Видо Латковић је био мишљења да је Љубиша "јединственим средствима саздао велик број рельефних и конкретних ликова.

Колико год су индивидуалисти, ти су ликови сви без изузетка и типични, пре свега за друштвени слој из кога потичу."²

И у једном и у другом фрагменту речене су мисли, које збила, одређују Љубишине јунаке, поготово јунаке о којима приповиједа Вук Дојчевић, па се ова два мишљења могу схватити као питање и одговор у смислу да су личности недовољно индивидуалисане због тога што су типичне, ма колико ово мишљење изгледало парадоксално, вјерујемо да се може прихватити као исправно. Као доказ више наводимо значајно мишљење Ђузе Радовића, компетентног познаоца Љубишина дјела, према којем недовољно индивидуалисање јунака треба схватити као "компоненту у његовом (пишчевом) осећању и поимању света. Његово осећање ствари-потиче из одређене патријархално племенске заједнице, у којој је свако индивидуално схватање било само део општег, колективног схватања и морала те заједнице. Најјаче личности у таквој средини нијесу они људи који се највише одвајају и разликују од своје околине, него напротив баш оне личности које собом и у себи најпотпуније оличавају и носе заједничку свијест и заједничко опште осећање свога колектива. Ни најизразитије индивидуалности ту се не разликују по квалитетима од осталих саопштеника, већ по интензитету својих својстава, а ми видимо "да је његова приповедачка реч била усмерена на приказивање тих интензитета, и да их је давала врло прецизно и уметнички убедљиво..."

"Љубишина приповетка приказује људе збијене у тупи угао националне свести, угао који се стално сужује и приморава човека на отворену борбу... Зато у том свету нема нијанси ни сенчења, све је обожено само у две основне боје...

Зато овде имамо гледано у крупним линијама, само две стране, јунаке који се боре за национални опстанак и непријатеље који тај опстанак стално угрожавају".³

Ово виспремо уочено и лијепо казано Радовићево запажање односи се не само на Љубишине јунаке, него и на све особине његовог дјела: једноставност, стил, итд.

Личности се код Љубише, као што је био случај и са Његошевим јунацима, дијеле на неколико група, и на само двије врсте: Црногорци и приморци и остади.

Гори од најгорих, као и код Његоша, су издајници.

Вук Дојчевић је више него Његошев јунак имао увид у изнијансирање особине Црногораца и могућности да их упореди. Нијесу ни сви Црногорци једнаки, разликују се по овој, или оној особини један од другога. Зато су неки сликани појединачно, неки групно, племенски, на широком фону који не истиче појединачце у први план. Они, као чланови племена имају одре-

ћене осовине које чланови других племена немају, па се и по томе разликују један од другога.

Гледано унутар племена неки се појединци истичу "интензитетом својства", а неки збиром позитивних, или негативних особина и особинама које нијесу присутне код осталих чланова племена, па у томе једноставно имамо и психолошки портрет јунака који је помињао Скерлић.

Основни начин индивидуализације ових јунака није литерарне већ идеолошке природе. Политичке, Личности нијесу сликане према законима литературе, по логичном резону, већ према политичком ставу јунака, односно наратора.

Људи који су живјели у сусједним земљама, што је у то вријeme значило непријатељи, осјенчени су искључиво тамном бојом. Од њих су нарочито често помињани Млечићи и Арбанаси. Мада није насликао ни једног Млечића, иако је говорио о њима уопштено и често, Вук Дојчевић их је сликао тамним бојама, прије свега због њиховог лукавства. Они су и поред честих помињана насликаны типичним Његошевим маниром, широким потезом без детаља и појединости, или зато што је хијерархија власти (република) у Љубишиним представама онемогућавала истицање појединача, или без тога што је Љубиша интимно ипак имао разумевања према њима, које је стекао из италијанске литературе.

Занимљиво је да овај зборник не помиње поименично готово ниједног Турчина, мада знамо да је неколико добрих приповједака из "Приповјести црногорских и приморских" инспирисано управо јуначком борбом Црногораца и примораца против оних сирових и сирових непријатеља. Иначе, сасвим је видљиво да је и за сликање Млечића и Турака Љубиша користио

Његошево, односно народно мишљење, према којему су Турци сурови и сирови, а Млечићи подмукли, лукави и превртљиви.

У овом зборнику Љубиша је насликао неколико упечатљивих портрета Арбанаса, искључиво тамном бојом. О њима је за разлику од Марка Миљанова, говорио са видљивом одбојношћу, нетрпељивошћу и чиполоштавањем. Који су узроци томе може се само нагађати, али један од највјероватнијих је у честим сукобима између арбанашких племена које су фаворизовали и Турци и Млечићи и племена црногорских.

Вук је у својим причањима насликао неколико Арбанаса који, или су глупи, или су разбојници. У причи у којој се они помињу као уљези у једно зетско село, дат је негативан портрет групе, свих усљеника.

"Један Арнаут - црн као Арап, сух као пањ, густијех бркова, стравична ока и погледа, закучаста носа косијерева облика, набио на главу црвени фес омотан бијелијем саруком, објесио дугу пушку о раме, задио нож бјелокорац и двије арбанашке кубуре о пас. - сједне на траву според оне двије женске главе, подвије ноге у пријекрст припали дуги чибук, а димове му пребаца преко рамена из пунијех устију, пак стаде да мотри оне двије жене с главе до пете". ("Бог се брине сиротима").

У овом портрету доминира једна веома антипатична, разбојничка црта, заправо више њих: држност, грабљивост, нешто лешинарско и одвратно, па већ сам изглед јунака читаоца припрема за неки његов нитковлук, што се касније и догодило. Изгледа да се Вук Дојчевић руководио оном народном логиком, која није била лишена свакога разума, кад је својим негативним јуначима давао антипатичне црте и ружан изглед (као

што су у народном предању виле биле искључиво љепотице-дјевојке, а вјештице искључиво бабе).

Другог Арбанаса Вук је упознао у Млецима, да-
кле на туђој територији, што битно мијења његов пор-
трет, јер га лишава могућности посезања за туђим и
изједначује по положају са свим оним немлечанима у
Млецима, човјек према човјеку. Ово мјерење испада
лоше за Арбанаса, пошто у први план истиче његову
глупост.

Како је ово један од успјелих Дојчевићевих
портрета и на њему се треба мало дуже задржати.

Писац се упознаје са јунаком по једном нимало
потребном послу, а зна се непотребни послови падају
на памет само будалама. Арбанас је дошао да се "пи-
ше", да му умјетник-нацрта-портрет, који би послао
жени да га не заборави и да се на слици убиједи како је
воли и колико за њом вене. "Кад дође Арбанас да се
пише, силен, а здрав, црвенијех образа као рак јастог,
глатке шије као јазавац, осмјехом, на усницама."

Ма колико средства поређења била из устаље-
них обрта, из фраза, значајна су као психолошки еле-
менти портрета. Поређење с јазавцем и раком, који у
народној литератури нису третирани као бистре и па-
метне животиње, асоцира на неке особине овог јунака
и указује на мане у Арбанасову карактеру, које су по-
добне манама ових животиња.

На првом сусрету, који је, као што се види, зна-
чајан у Вуковим карактеризацијама, јунак нас се дојми
несимпатично, јер одмах "исприча цијелу вређу беспо-
слица, тек да у њему не стоје" и одмах се у причању
огрешује грубо о патријархалне законе исправног по-
нашања који су морали бити познати и Арбанасима.
Због тога га Вук кажњава иронијом и подсмијехом.

Он се, наиме, хвали женом, оним чиме се нико
не хвали, а истовремено показује да нема племенску
свијест и осjeћај заједнице, што је у то вријеме било
један од врхунских квалитета човјека. Арбанас чини
недопустљивим за Вукове норме пропуст тиме што се
прије хвали шурама него браћом, па му Вук то узима
као још један доказ глупости.

На крају читалац долази до истог закључка до
којег је Вук дошао на почетку, да је магарећа ува лако
скинути са слике, али их није могуће скинути с главе...

И у трећој приповјеци "Нешто нешта изјело, па
код нешта нешто остало" лоше се говори о Арнаути-
ма, који искористивши кучку невољу и погибију, кри-
шом насељавају једно кучко село пријенивши се у ње-
му, а кад их се насељи мнозина одједном дигоше главе
и одбише да плаћају обавезе које су одвајкада плаћане
за цркву и за гробље.

На основу све три приповјетке види се како је
Љубиша сликао све сусједе црногорске, који и јесу
вјековима били непријатељи народа црногорског, по-
лазећи прије свега од политичких интереса народа, не
улазећи уопште у разлике које су морале постојати од
човјека до човјека и у тим народима. Сликао их је та-
мном бојом по упрошћеном шаблону какав је, рецимо,
понуђен у "Горском вијенцу". У овоме, као и многим
другим стварима, Љубиша се руководио искључиво па-
триотским разлозима, јер без обзира на њихове инди-
видуалне разлике, сусједни народи су се углавном не-
пријатељски понашали према Црној Гори вјековима,
или наступајући с јачим непријатељима, или сасмоста-
лино, трудали се увијек да покоре народ црногорски.

По себи се разумије да је највише пажње Дојч-
вић посветио црногорском живљу, нарочито оном ње-
говом дијелу који је насељавао црногорско приморје.

Њихов живот је приказан као узус, као норма правог, етички садржајног живота. Поред свега овај живљањије идеализован у оној мјери у којој је то учињено са Црногорцима у "Горском вијенцу". Готово се може рећи да уопштен ије идеализован. Љубиша је кроз казивања из овог зборника, који је мање оптерећен заносом романтизма него приповјести, насликао и позитивне и негативне јунаке, Црногорце. У тим разликовањима ишао је и на уопштавање до разликовања племена једног од другог, до негативног дефинисања цијelog племена. При том је просуђивао увијек с поштених позиција народног интереса и хуманизма и увијек осуђивао све оно што је штетно и нечасно: издају, неслогу, глупост и све друго што иде против народа.

Истина, у "Причањима Вука Дојчевића" није насликао иниједан издајник, али је насликао неколико службеника туђинских режима, који су спроводили и оличавали туђинску власт у Боки Которској: једног будванског кнеза, једнога млетачког војводу поријеклом из Боке, људе који су окренули леђа народу и служили непријатељу и туђину. Њих је аутор насликао тамним бојама.

"Гралски кнез који је наслиједио од старијих охолост и мржњу против пучанима, зулумћар и пучки напасник, понижен вишему, а свирјепан нижејему, није горега бивало колико дужде влада - простријели га она необична смрзлица, отекне као бачва, и пресели на са-ми бијели петак, мрцин с овога свијета..." ("Како који слијепи, тако горе гуди").

За такав скотски и противнародни став приповједач кажњава јунака не само презиром и мржњом, злуређем које сваки народ показује у часу његове смрти, него и самом смрћу која му не долази као човједку и кр-

ићену чељадету, него умире "мрцин", тј. усрд поста, непричешћен, другим ријечима крепава као стока.

Сличан портрет имамо у приповјеци "Нити се у добру узнеси, ни у злу понизи", чији је јунак један дуждев војвода "чоек наше руке", што ће рећи наше вјере.

"Један приморац, наше руке, чоек виђен и охол - не знам право казати да ли с јунаштва и чоества, или шта се знао боље него ли други клањати и удварати млетачкој господи, или што га никада нико није видио да се прекршијује са три прста. Или, што'но ријеч, нашла слијепа кокош зринце бисера - допре јошт за своје младо доба до војводства на дуждевој морнарици... Излетио војвода млад из свог гнијезда, а улетио у туђјато, те промјенио и перје и ћуд, а заборавио на подгој и одгој, узнио се у добру, а поносио од своје браће, пак, да му не би Млечићи замјерили, јаче је стезао наше но његове морнаре, они га залуду држали за капом као перјаницу..."

Љубиша је добро концепирао лик овог Млечићког измећара. Прво је нагласио да је човјек наше вјере да би мало затим запазио да га нико никада није видио да се хрсти са три прста, другим ријечима да се одрекао своје вјере и прихватио туђу. Уз то је овај, као и сви други издајници, охол, и стиди се својих земљака, лиже се над њима. Отуђење издајника од народа иде прво преко хваљења и уздизања туђег живота, или обичаја, вјере, па до стида због својих, и на крају до потпуног окретања против свога народа. Овај војвода је сав тај пут прешао, једино што ћије убијао своје људе, прилике вальда то од њега нијесу захтијевале. (Истина, конкретно код њега, Љубиша, односно наратор, није нашао елементе праве издаје, јер је још увијек био спреман на неки начин помоћи свога рођака, својту. Значи,

његово отуђивање од народа није било неповратно, али је био на најбољем путу јер каже Вуку: "Ви се, Вуче, дивљи и глупи, пак чим да се пред свијетом похвалим, кад бих казао да сам ваше горе листр. Разумјели смо се; ако смо и браћа, нијесмо дружина." (Курзив Љубишин).

Овакав јунак, који се мишљењем и понашањем издваја од осталих људи из свога народа бива на неки начин обиљежен, ако не изгледом, оно необичном смрћу, или необичном судбином. Војводу због гажења закона и обијести смјењују, а истог дана му лопови све покраду. Тако бива ни мало сурово кажњен, већ свим правесдно изједначен са земљацима, јер остаје без моћи и богатства, а давно је остао без онога чега они имају у изобиљу: скромности, патриотизма, једнотавности, племеничкости и поштења. Ако га сада упоредимо са земљацима које је презирао, стидио их се и туђио се од њих, видимо да стоји знатно ниже на моралном и сваком другом плану, јер прави јунак увијек може да изгуби живот, а никада част, пошто је вазда готов дати живот за част. Љубиша посредно, као закључак, нуди познату Његошеву максиму из уста Вука Мићуновића: "Ће издајник бољи од витеза!"

И још јену његошевску казну, али најстрашију, најдужу и најсuroвију преживљавају сви они који окренулећа своме народу, глас о њему преноси се кроз покољења, они живе као примјери за презир и поругу. У тим крајевима, и не само по Његошу, ово би била најсвиређа казна која може стићи човјека, ту где теки врлинин која може одвести у дивно "царство поезије", боље речено у пјесму и легенду...

Нијесу само слуге непријатеља сликаны тамним бојама, него сви они који народно добро пренабрега-

вају, који раде против народа, или омаловажавају његова достигнућа.

Поп Ђетко, јунак причања "Лакше је поповати, него ли кнежевати" спада међу негативне Дојчевићеве јунаке. Он прича како му је родбина омрзла, пошто се научивао Млетака и нагледао "оне дике и красоте"... Тако чини тежак, неопростиљив прекршај, који се увећава тиме што га чини поп, а не неко други, јер основна поповска дужност није била да народ у вјери држи ради вјере и ради хришћанства већ да га држи у вјери да би га очувао, а он га се први одриче и ниподаштава га. Тако чини тежак морални преступ, јер мјесто да чува народ и његово благо, он сеже за туђим, које ни у чему није боље.

Због тога бива вишеструко кажњен.

Прво што пада у очи је његово име, затим фигура. "Ђетко" - је у неким крајевима Црне Горе редовно име коња којему се на челу налази шара боје драгачије од осталих дјелова. Сваки коњ није Ђетко, него је и међу коњима Ђетко необичан.

"Поп Ђетко - ћосав, висок сух као пањ - води у поводе дората што је био скоро купио у Подгорици, јер му паре бијаху однекуд на пријеџац провреле"...

Ово је један концизан, али прилично увјерљив психолошки портрет, "кратак речит опис" (В. Латковић), који би, да је мало развијенији, имао све одлике успјелог и увјерљивог портрета.

Не само именом, већ висином и мршавошћу необичном поп се издваја из реда других људи и асоцира на нешто готово нељудско, скоро коњско. Поп је висок и веома мршав, што је и у тим крајевима мршавих људи било готово необично за попове, људе који су углавном лежали и добро јели. Уз то је ћосав, а то је код мушкараца ружно и необично, а код попа смије-

шно. Поп. који се баш брадом разликује од осталих људи. никако је и нема. и овим се овај поп издава из наше устаљене представе о поповима, бива атипичан, обиљежен.

Посљедња, готово узгредна напомена је да за собом води коња, добра коња дората, који је купљен за паре које су попу однекуд на пријечац провреле.

Дорат појачава још више онај утисак коњског, глупог, у фигури јунака, поготово алузија на паре које су однекуд напријечац провреле, а зна се да паре никако, а нарочито поштену човјеку напријечац никада не "провију". Овакав начин добијања пара указује на нешто ружно, непоштено и прљаво.

Приповједач не остаје само на алузијама које из лика указују на карактер, већ се и директно изјашњава о јунаку, опаском: "Слао га Иван-бег за своју бруку у Млетке, да тобож научи дубоке књиге, а он остави тамо полак ове наше свијести, а не донесе дома сву ону латинску, него му се збрка памет дивљом и питомом мудрошћу, као мазги која нарављу натури нешто на оца, а нешто на матер."

У сектору елемената осуде којој писац излаже негативног јунака је она најтежа, опробана Дојчевићева осуда - иронија и подсмијех, једини прави одговор на сваку глупост. Тако и народ кажњава горде и оне који се без разлога дижу и узносе, оне који се дијеле од њега, били они Млечани, Арбанаси, или Црногорци са сред Зете, с Хума. Приповједач својим јунацима није оправштао мане.

У многим "причањима" Вук Дојчевић не помиње јунаке по имениу него их зове по мјесту одакле су: један Бокијељ, Зећани, Шестани, Клименте...

При овоме се подразумијевају неке опште особине које имају људи тога племена, тј. предпоставља се

одређен степен познавања племена од стране читаоца. Неки групни портрети племена дати кроз конкретне проблеме (бирање кнеза, градња цркве, суђење...) су успјели и упечатљиви. Ове портрете племена у неким ситуацијама можемо прихватити као мултилицирани портрет свих појединача тог племена.

"Сељани хумски живе по себи као Дубровник, и диче се што се у њима родио Балша Зећанин, а Душан им упустио с више милости наметати пуку данке и порезе, побирати их и њему предавати! Такве голе гospоштине као у Хумцу нема ни у Млецима! Причају да су старосједиоци и најстарији племићи, пак носе капицу накривио и поносе се од сусједа и земљака, као да нијесу браћа братска већ нека различитија крв... Хумчани се жене међу собом, пак се својта разгранала и испрекрштала, а крв се десет пута помијешала. Кад их иако други не хвали, а они ће сами себе и један другога. Да их почем питаш хоће ли година бити рибљива и вината, рекли би да хоће свакако као медвјед кад се kleo да ће крушке родити, јер их воли и зажива..."

Колико је племенски живот Хумчина затворен у себе говоре њихови тако строги и толико учвршћени обичаји који су у тој мјери канонизовали да и најмање њихово кршење грози великим опасношћу и погибијом.

"Око цркве побили хумчани двадесет великијех камења ка двадесет столица, на свако братство по један, нити је смио ко за живу главу на њу сјести осим најстаријег братственика. Камени су били распоређени редом на облук како се братство населило. Кад би судили или управљали црковнијама добрима или сеоском заједницом, сједјели би свак на своме камену, говорили надуто и складно, као да су управљали млетачком државом, а не онијем спужићем... Знало се на

кога је ред да у цркви звони на Велики дан и кад крсте носе, нити је ко други смио без зле среће, таћи коноп од звона, што га не би пустио они чигов је ред. Исто су тако по ревини крсте носили и за њима чепукали три сата хода око сеоске границе..."

Овакав је однос, класни прије свега, познат у Црној Гори као подјела на кућуће и никоговиће, на кућиће и оцаковиће и остале, а неке његове негативне посљедице је уочио и Вук Дојчевић, који се о њима изјашњавао овако: "Ово је међу нама највиша махана, што се личимо и одвајамо један од другога сојем, колијевком, и племеном, као да нас је забиља мноштво, а не би га ни било, да смо сви на окупу."

Као што се види, Дојчевић кроз понашање неких својих јунака осуђује неколико негативних особина припадника многих племена, од којих су неке биле кроз историју и национални недостаци, који су веома скупо коштали српски народ, као што је неслога, на примјер. Већ у овим Дојчевићевим јунацима евидентна је борба за власт, а не само за углед појединача, или за племенски престиж.

У овом причању Вук Дојчевић открива велику слабост гордих и узноситих, слабост оних који се уздину и погосподе. Људски су слабији, мјерени мјером чојства и јунаштва. Хумчани, мада се дижу нијесу једнаки са својим сусједима.

У тим временима обичаји су били узрок многих зала и страдања, а још веће зло од зла обичаја је слијепо везивање за њега, прихватавање таквог обичаја за добро и врлину. Вук нештедимице исмијава такве обичаје, као што исмијава и мане оних који их се држе. Тако осуђује туђемилски глупи обичај при бирању кнеза, по којем кнез може бити само онај кога сво село

воли. Кад се нађе чак и један такав, његов га рођени брат каменом гађа.

На оваквим мјестима се Дојчевићево искуство дјеше до универзалности готово његошевског нивоа, конкретно у овом случају он нам открива једну непобитну чињеницу о односима међу људима, о човјеку, коју су потенцирали филозофи још од библијских учења. Она је речена у контексту, готово затвореног њиме, неразређена, али присутна, тако да њена вриједност надраста оквире Црне Горе...

Врло су индикативни за оновременске односе међу племенима (сјетимо се да ни сам Свети Петар Цетињски, владика Петар Први, није могао искоријенити крвну освету, већ је више молио, него кажњавао прекришиоце), и за односе унутар племена шестански напори да саграде себи цркву за коју паре просе шест година, а дније године црква зврији готова и празна само зато што се не могаше погодити у једној сасвим формалној ствари - коме светцу да је посвете.

Како је паметно карикirана свеопшта особина глупих - упорност и тврдоглавост, у овој приповјетци! ("Боље у памет икад, неголи никад").

Занимљиво је да Љубиша прави портрет племена само кад указује на неку ману, на неку значајну ману племена, и у таквим случајевима никада не истиче позитиван примјер појединца из племена. Ако се, пак, истиче који појединач у ситуацији када цијело племе наступа у негативној улози, он се обично, истиче тиме што је носилац негативности, коловођа. Љубишина прича поучава негативним примјером, он углавном показује како не би требало поступати.

У причањима имамо неколико успјелих портрета појединих јунака који нијесу дорађени, али су упечатљиви, јасно и недвосмислено дефинисани.

Мала му је портрет недовршен. Љубиша је ко-
ристио неколико елемената сликања јунака, од којих
је најприсутији јунаков говор као једно од најчешће
кориштених средстава и начина његовог доказивања.
Јунакова ријеч је најприсутији елемент вредновања.
Сви Љубишини јунаци од Вука Дојчевића до после-
дњег Шестана, или "Бокијеља", доказују се вербално,
ријечју. Ријеч је овде често мјера ума и поштења.

Истина, та ријеч није наклапање доконих људи,
већ суд и просуђивање, суд о некоме и просуђивање не-
кога, или нечега, са увијек присутном свијешћу о те-
жини коју је ријеч луда, или мудра, у тим крајевима
имала.

Кад Љубишини јунаци-говоре-они тада дају свој
суд и тако исказују себе, од осјећања части, од сопст-
вене храбрости до искуства и познавања обичаја, који
служи као правна норма. Како је суд увијек био мјесто
где вјештина ријечи и понашања људи имају одређену
тежину и један и други парничар трудили су се да један
другога, а тиме и суд, надмудре, па су сви они који су у
овим причањима суде показали завидан говорнички
дар и умијеће.

Ту нам се, опет, намеће једна паралела између
Љубишиних јунака овог зборника и јунака "Горског
вијенаца", који се takoђе вербално доказују, готово иск-
ључиво ријечју. И "Горски вијенац" има као централну
тачку суђење, али далеко озбиљније, суђење, потури-
цама...

Кроз ријеч Љубишић јунак исказује себе, али о
њему говоре и други, прије свега парничар (ако је су-
ђење), или саговорник, па суђа, па Вук Дојчевић (ако
није суд), па, евентуално, писац кроз уста јунака, и на
крају народ пословицом.

Приповједач неком успутном опаском или же-
ним, рекло би се случајним поређењем, открива јунака
и тако допуњује његов портрет, или га пак сам хара-
ктерише. ("Удари да му одговара сусјед чоек виско-
струка а простачина неокрасана...")

Љубишин портрет јесте неизграђен у оном
смислу да његови јунаци не познају страсти, колебања,
сумње и кајања, већ или се држе народног права и
обичаја, или му се противе, чиме је одређена њихова
дефинисаност.

Кратак опис појединца, некад пажљиво изабран,
помаже нам да заузмемо став априори, да унапријед
просудимо личност:

"Уложи да збори један старац руњатијех прсију,
састављених обрва, а у ушима бус длаке..."

На овом јунаку писац је у први план истакао
длакавост и састављене обрве, ативистичку особеност,
на основу чега читалац већ унапријед према јунаку по-
стаје опрезан и прима га одбојно. И у овом случају, као
и у већини осталих и негативни јунаци најчешће лијепо
говоре, чиме ова особина поприма опште димензије и
надраста појединца. Ово се може схватити и у оном
смислу да портрет не указује на личност и не дефи-
нише њу, него став, јер и добар, паметан човјек може
понекад заступати неправилан став, или чак и глуп.

У кратком опису јунака Љубиша нарочито
користи два квалификативна: атрибут и поређење.

Атрибут у сликању јунака је чест и обично кра-
так. Најчешће указује на спољашњу јунакову особину,
али у себи носи и пишчев став, гледање на јунака, а
тиме и на проблем који се пред њега поставља и на ње-
гове ријечи: "зловарни старац", "млади попић", "пол
Ћетко", "ћосав"...

Истина је да употреба атрибута као елемента грађења лика није тако промишљена, јер је понекад обављена на брзину, успутно, и због тога што је атрибут често условљен усталјеним обртом, већ готовом синтаксичком формом, која је преузета из народног говора, уходаним скраћеним поређењем, што дјелује помало уопштено и нарушава индивидуалност јунака.

Љубиша често користи поређење у градњи лика. И оно је кратко, некад духовито и неочекивано, ефектно. Поређење је двојако; директно и индиректно.

У директном поређењу баш тога јунака писац упоређује са неким другим јунаком, животињом, или предметом: ево ти к мени човјека *који изгледаш као мршво неодршто*..., "Један Арнаут - црн као Арап, сух као пањ...; (Арбанас) *црвенијех образа као рак јастић*" (подвукao Ц.В.).

И директно поређење има све мање атрибута, понекад има и улогу атрибута да открива, или само наговјештава особину јунака, да асоцира на неку особину која је испољена код одређене врсте животиње а посједује је и јунак.

Индиректно поређење је рјеђе, оно се углавном не односи на јунака колико се односи на групу, или на сам проблем и на његово ријешење. Оно се најчешће користи кроз пригодну народну причу која је индиферентна према конкретном проблему, али једно од њених значења нуди рјешење сличних случајева. (Произгуман прича о сељаку и орању, Вук пореди Арбанасе који су се у куће зетске увукли са јежом и хоботницом...). Чак се и пословица која стоји на почетку или на крају причања може прихватити као индиректно поређење у смислу у којем је речено за народну причу, пошто је циљ сваког поређења закључак, указивање на особину, или на ријешење. У том циљу Љубиша често

прибегава уметнутим легендама, причама, пословицама, које и саме одсликавају јунака и онога који их говори, јер је у њима народно искуство, које, и ако није стекао, јунак је прихватио...

Суд наратора о јунаку је један од честих елемента сликања јунакова карактера. И физички опис је у неку руку суд о јунаку. У "Причањима" он није тако чест и, што је занимљиво, чешћи је кад су у питању жене него мушкарци. Ово је био случај и у "Горском вијенцу", у којем је једини мушкарац чији је физички изглед описан убијени Батрић Перовић. Слично је и у народној пјесми која више описује оружје него лице јунаково. То је разумљиво ако се зна да је код жене љепота била битан атрибут, готово суштина, а код јунака чојство, јунаштво, речитост.

Љубиша нам је оставио неколико описа јунака који су углавном шаблонски, типизирани, условљени традицијом и зато се не одликују неком изузетном оригиналношћу.

"Био у једноме селу у Зети чоек гласовит по стасу и јунаштву, ког су људи бројили одвајкада колико је Превале. Делија међу првијема, шежањ висок, у плећима широк, прав као јела, дуга врата и перчина, плавијех коса и очију, од непуних тридесет година могаше савити брке за уха. А кад би се одио доламом и токама, објесио ćевердан о раме, припасао мач, а мало оружје затакао за пас, кад иде, хоћаше рећи да му не тичу потплати тле, а сав му живот треперијаше од зора као жик у вијенцу... Није бивало у Зети збора ни кметства где не би он ђеверисао и настојао да дружину надмудри збором и свјетом, а пео се да плови врх свију ка уље врх воде..."

Овако дуги опис ријетки су у "Причањима", а и овај није дат с намјером да укаже на мушки, јуначку

љепоту, него да се контрасно одразе изглед и карактер јунака. Њоме се потврђује народна мудрост да се јунак никада не јунаци, да је једноставност врхунска мудрост понашања.

У овом конкретном случају готово да би се поступак у сликању Баја могао назвати замјеном критеријума: Бајо се описује на начин на који би било могуће описати жену, а у складу с тим се и понаша.

Приповједач је дуге и детаљне описе радио само при описивању женске љепоте, жене уопште, док је мушкарце описивао "помоћу кратких садржајних дијалога" (В.Латковић), кратким узгредним описом, или посредно, поређењем.

"Ивки се око сврсло на једно црногорско момче, згодно, зорно, русијем косицама, а с црним брчићима, лијепо као да га је Млеткиња родила..."

"Голуб, и он јединац у мајке, сирак без оца, пресумана делија, крвник пари, пусто расло а махнито стајало..."

"Игуман Исаја, чоек нарави напрасите, надута незналица, једва писмо срицаше, а у књизи запињаше као ја, спор као доњи млин, бјеше лакоуман и лаковјеран, свакој лажи приступачан..."

"А проигуман Мелентије, вјешти лисац, који је обишао Буну и Буницу и ђавољу трницу, умијаше буху потковати а длаку на деветоро расцијепати..."

У причању "Страхић козе пасе", ево како је писац насликао Ивку "Вјетрушаста и превртљива, Ивка је мрзила оно што је јуче љубила, кудила што је мало-прије хвалила, скубла и парала оно што је дugo њивила и везла. Такве горопадне нарави није још међу нама ницало; у очни трен смела би барјак војске. Шеврдуља, често би се увијала и претварала најбољим чељадетом, дала ти крви испод грла, даровала са себе кошуљу, чи-

нила благим ријечима да шљегну звијезде с неба, пак те опет до часа грдила, бручила и да може у јаму турила. Силна, обијесна, претворена, кад чела кад оса, не-знадијаше јој се божијег лијека ни људскога начина"...

Или у причању "Гори је невјерник него ли кривоклетник": "Кад му дође судњи дан остави за собом жену удовицу и од ње цуру од шеснаест година младну и наказну, закакрену у невољи, да јој се кроз уха прозираше као кроз жуто цакло, нос јој обоштрен као да си га од филдиша срезао, прсти од руку мршави и намрштени као да их је вода ожвакала, а у лицу прозукла и потамњела као да су је из гроба вадили. Кад очима заже kleo би се да је издахнула..."

И један од најуспјелијих женских портрета у причању "Ријеч из рука а кам из уста", који, истина, није јединствен већ састављен из неколико елемената: изглед - "охвачено чељаде", "једно застарче", "коса јој цветала на махове, чело помрштено, нос црвен као па-прика у сјемену, ударио пришт на оба образа", глас - "проговори козјим веком", "кад говори шушка јер језиком ваља по обезубљеним вилицама"; понашање - "по вас дан зајевице међу младом мађехом и заосталим пасторком"; закључак - дрска, љута, безобразна.

У "Причањима" је једна жена (која је више насликана у својству лутке која показује црногорску народну ношњу) позитиван јунак, све остale су негативне. Разлог томе треба тражити у срединама из које су, како би рекао Ђуза Радовић, искакали само негативни, јер међу људима није било сјенки и нијанси у различкима...

Било да је у питању жена, или мушкарац, они се у овим причама најбоље дефинишу поступком, или ријечју својом, као и код народног приповједача, с тим што Љубиша конкретизује изглед свога хeroја, описује

га, а народни пјевач то ријетко чини. Разлика је у томе што се писац у овим причама често изражава о јунаку, што народни приповједач у безличном стилу приповијетке ријетко чини...

У сваком случају Љубиша није довољно пажљиво радио портрете својих јунака, психолошка раван јунака готово не постоји у оном смислу у којем постоји психологија јунака у европској књижевности.

Јунаци су сликани црнобијелом техником, личности упрошћене, готово креатуре. Личе прије на скцице за лица него јунаке. Најчешће су недовољно индивидуалисани, али типични.

Неки од њих дјелују убедљиво, углавном због сликовитости и увјерљивости Љубишина језика.

Напомене:

1. Јован Скерлић: "Писци и књиге" II, Просвета, Београд, 1964. године.
2. С.М.Љубиша, НОЛИТ, Београд, 1968. године.
3. Ђуза Радовић, "Предговор" "Приповјеткама" С. М.Љубиша, Матица српска - Српска књижевна задруга, Ноћи Сад - Београд, 1957. године.

КОМПОЗИЦИЈА "ПРИЧАЊА ВУКА ДОЈЧЕВИЋА"

Тумачи Љубишина дјела већ су уочили да је композиција зборника својеврсна, да се "Причања Вука Дојчевића" разликују од осталих Љубишиних дјела, како као целина, тако и појединачне приче из њих упоређене са приповјестима.

Неки су критичари упоређивали причања са великим приповједачким целинама из свјетске књижевности, прије свега са "Декамероном" и са "Причама из хиљаду и једне ноћи". Међутим ако пажљивије погледамо ујерићемо се да је сличност првидна.

"Причања Вука Дојчевића" се од поменутих зборника разликују у свemu, као целина и у појединостима, разликују се приче међу собом. Разлике су у мотиву, композицији, књижевној техници...

Црногорски критичар Ново Вуковић, који је пажљивије проучавао овај проблем у раду "О композицији Љубишиног дјела "Причања Вука Дојчевића", наводи да и "Причања" и "Декамерон" имају уводну новелу, "која треба да послужи као формални објединитељ свих осталих прича"¹; да су у тим новелама представљени причаоци, побуде и сврха причања и да је такав случај и са Шехерзадиним зборником.

Међутим, "Причања Вука Дојчевића" имају само једног (углавном једног наратора), а у "Декамерону" их се више смјењује. Приче из "Декамерона" имају углавном слободу мотива, јер су тематски ограничена договором младића и дјевојака који су побјегли испред

куге (љубав, јунаштво, прељуба...), а причања Вука Дојчевића нијесу мотивски ограничена.

Наратори "Декамерона" најчешће су само наратори, готово никада јунаци казивања, а наратор "Причања" често је један од главних јунака, актера догађаја о коме говори.

Готово исто се може закључити ако упоредимо "Причања Вука Дојчевића" и "Причања из хиљаду и једне ноћи".

Сам чин казивања у "Декамерону" временски је ограничен трајањем епидемије куге, а у "Причама из хиљаду и једне ноћи" на хиљаду и једну ноћ, дик вријеме казивања у "Причањима Вука Дојчевића" није прецизно одређено.

Ново Вуковић о овом проблему закључује да су "композиционе шеме великих приповједачких зборника "Декамерона" и "Прича из хиљаду и једне ноћи" сличне са шемом "Причања Вука Дојчевића" само у неким, претежно формалним елементима.²

Заведени овом формалном композиционом сличношћу неки критичари су тумачили ово дјело као причање ради причања, као причу која је сврха себи самој, међутим, закључак је погрешан, јер Вук Дојчевић не прича било шта и не измишља мотиве као као казивачи у "Декамерону", већ казује своја сјећања на догађаје из времена златног доба Зете под Иван-беговом сину.

Ово је свакако вишеструко значајно, јер на овај начин Вук истиче вриједности Иван-бегове владавине, које би требало да служе као узор Иван-беговом сину, а како је то било златно доба бановине, и осталим Црногорцима.

С друге стране, причање и учење кроз легенду, анегдоту, кроз примјере негативне и позитивне, било

је у то вријеме једини вид учења, па "причања" имају и васпитну улогу је томе што чувају вриједне догађаје из народног живота и што се на њима васпитавају генерације.

Ако прича и понесе наратора, она га не понесе у оном дијелу који је важан, нити поремети јасност и прецизност казивања, него га понесе у детаљу, у опису појединости, у епитету који за коначан исход и није нарочито битан.

Мислимо да се ова књига може третирати као зборник који има вишеструку утилитарну намјену, као и политичку, тако и педагошку...

Уочено је да "Причања" немају временског једињства и да обухватају догађаје од петнаестог до деветнаестог вијека, као и то да нијесу испричана у једном временском, логичком слиједу догађаја, чиме је у знатној мјери ослабљена извјесна романескост композиције. То је објашњиво с позиције наратора и јунака Дојчевића - који казују своја сјећања, која никада не иду хронолошки једно за другим.

Објашњиво је нејединство прича међу собом и са педагошког становишта, јер сви догађаји у људском животу, па ни они у животу државе, немају исту вриједност и не морају се једнако памтити, поготово ако знамо да догађај из легенде служи као педагошко штитво које припада свима, а не само ономе ко га прича.

Стефан Митров Љубиша је ова своја казивања објављивао у "Српској Зори" у наставцима, током посљедње двије године свога живота, а такав начин објављивања присутан је у наше вријеме код фељтона, не подразумијева на самом почетку постојање дјела као завршене и заокружене цјелине. У тренутку објављивања ових прича писац вјероватно није имао све приче написане, већ је неке писао од броја до броја. Ако се

пажљивије прочита зборник намеће се утисак да је првих двадесетак, до двадесет пет приповједака, писац радио пажљивије него задњих десетак. Њихова техника је разрађенија и сложенија, а личности боље и пажљивије насликане.

Задњих десетак "причања" више се приближују форми народне приповјетке, јунак се потискује из "причања" (Дојчевић), а само казивање постаје све безличније, скоро само мало развијенија анефота, или легенда. Као да их је писац објавио као скице, као да једноставно није имао времена, или инспирације да их развије и дотјера.

Приче из "Причања Вука Дојчевића" су мотивски нејединствене. Прве дије су уводног карактера, са сврхом представљања јунака читаоцу. Оне не објашњавају само јунаково (нараторово) полазиште већ сликају и његов живот. А тај живот је био богат и садржајан, јер је наратор упозио многе људе, видио многе земље и народе, ратове и промјене.

Прва прича је уводна. Она нам представља јунака и показује да је то човјек који је много видио, човјек значајног интелекта, који је још као сасвим млад момак знао надмудрити лукава Млечанина. Дојчевић је човјек који је много видио и знао испritchati.

Друга прича, која је још увијек уводна, одређује локацију казивања - Вук Дојчевић долази на Иван-бегов двор и ту остао до своје смрти. Ова локација је изабрана зналачки јер ће јунак цијelog живота бити једним увом на дворцу, другим у народу, а двор је место где су се стицале информације из живота цијеле бановине, како кроз званичне извјештаје чиновника и повјереника, тако кроз разговоре са многобројним људима који су овамо долазили по вољи, или по позиву. Уосталом, двор је у неким дјеловима епске књижевно-

сти, коју је Љубиша неоспорно познавао, мјесто значајних догађаја из живота, и из књижевних дјела.

Обје приче показују интелектуалну надмоћ јунака над Млечанима, једном на броду и једном у Млечима, и тако се посредно пореди Црногорац са Европејцем на плану интелектуалних вриједности и доказује његова *ჟупериорност*.

Читаоца који би генерализовао ово пређење и све Црногорце мјерио аршином Вука Дојчевића писац већ слједећом причом разујевара, показује да сви приморци нијесу једнаки, да нијесу сви интелигентни и поштени, јер један Бокељ покушава да превари Вука Дојчевића, који га је наговорио да замијени свој стари брод за нови. Ово је већ реалистичнији прилаз једном народу, који никако не може имати само паметне, или само поштене људе, већ мора имати, као и сваки други народ, и једних и других. Писац не идеализује свој народ.

Четврта прича се враћа јунаку, тј. наратору Дојчевићу и приказује га у једном потпуно другачијем свијетлу. Да би доказао своје становиште Вук по снијегу одлази низ Цетињско поље и замало се смрзну, једном ријечју поступа као будала. И будући поступци наратора и јунака Дојчевића ићи ће често између мудrosti и лудости, понекад ивицом једне или друге, и тако показивати да у животу нема јасне границе између ове двије крајности.

Сљедеће "причање" које узима за јунаке сасвим непознате људе и догађа се ту, где ће се догађати и сва остала "причања", отвара мотивски најбројнија "причања" - суђења. То је прича "Или каменом о ланац, или ланац о камен-тешко ланцу".

Суђења су описана у десетак најљепших казивања из овог зборника, која су и најизgraђенија и најдотjerанија. У њима се не јављају само двије супарни-

чке стране, већ се суди и просуђује појавама из народног живота кроз призму чистог, чврстог патријархалног морала, просуђује се човјек и његов поступак, без закона и без параграфа, аршином поштења и хуманости, или аршином народног интереса.

У суђењима је Љубиша најбоље искористио легенду, није је уградио у костур причања већ у месо; поступак индивидуалисан кроз јунаке, али по рjeшењу свенардона. Легенда је само потка, илустративан примјер, рјечит доказ здравог разума и богатог народног искуства у служби правде, елемент више у одређивању јунака у релацијама појединачног поступка и општег искуства.

Дојчевићево мјесто у овим суђењима је најсложеније, он је наратор који говори и о својим доживљјима, али и хроничар народног живота јер износи примјере од ширег значаја. Он је јунак јер сам иницира догађаје и утиче на њихов ток и на коначан исход, тим више што је и судија, чије мишљење значајно утиче на ријешење проблема. У овим суђењима наратор обично, ип медија рес, или а постериори, изриче пословицу, која постаје оса и носилац значења цијеле приче. Истина, он ток приче више усмјерава него што битније утиче на његове струје и рукавце. Понекад се радња догађа пред њим, или без њега а он се укључује тек на крају, да је укалупи. Остали учесници на овим суђењима су најчешће јунаци, носиоци збивања, некад само судије. Њихов изглед се описује детаљно, сјенчи се њихов психолошки профил. Истина, они су важни само везани за проблем чији су носиоци и разрешиоци, али се њихове судбине не разрјешавају, или се разређавају само унутар проблема јер сам проблем, који представља један од случајева из народног живота, има много веће значење него његови носиоци.

Приче имају дијалошку форму, или форму два монолога изговорена на суђењу, а трећи говорник је најчешће "суђа", Вук Дојчевић. Представници и једне и друге стране труде се да проблем изнесу што ујеरљивије, да што љепше кажу, што китњастије, што умније, језиком лијепим, језгромитим, богатим. Прича има кратак увод који обично даје сам наратор, тако се читалац упознаје са проблемом који се одмах не разрешава, већ зријева понекад годинама док не достигне оштрину сукоба и не дође на суд. То зријевање помиње се успут, кратко, а централни дио приче и највећи њен дио припада суђењу.

Када се разријеши сукоб тада се изриче наравоученије, које се односи не само на конкретан проблем, већ прије свега на његову етичку окосницу, кроз уста јунака или наратора, и то у виду пословица.

Ове, условно речено, двије групе причања (о јунаку, о суђењима) чине окосницу зборника, док у трећи његов дио спадају проширене легенде, сличице и шале, приче о калуђерима и странцима. "Причања" о себи, причања о Црногорцима и приморцима и причања о калуђерима, или странцима.

Приче о калуђерима разликују се од народних приповједака и уобичајених казивања о свештеницима тим што су лишене било кавог страхопоштовања према њима, понекад и најосновнијег поштовања, па можда у овоме можемо видjetи један од утицаја "Декамерона" у чијим се причама калуђери описују са антипацијом. Вук и на њих преноси обична народна мјерила по којима се разликује човјек од човјека независно од његовог друштвеног положаја. Мјерени овако калуђери обично стоје ниже због своје грамзивости и славољубља, лукавости, а понекад и недостатка образовања.

Истина, ово се не може примити за општи, генерални однос Дојчевића према свим калуђерима, јер код њега такав однос не постоји, Дојчевић такав однос нема ни према коме осим према непријатељима. За њега постоје калуђери добри и рђави, учени и незналице, наивни и лукави, као и сви други људи.

И има у овом неке виште, готово његошевске мудrosti Игумана Стефана из његовог размишљања о старости, кад Вук Дојчевић слика владику као немоћна, беспомоћна старчића свјесног својих малих моћи и њихових граница, које су исте као и код других људи. Он је као сваки други старац немоћан према себи и захтијевима свога тијела, а потом немоћан у народу у којем нико сем њега није имао никакве моћи...

Мотивски су причања о калуђерима и странцима најближи аутобиографским исповијестима Дојчевића, али у њима, као ни у суђењима, Вук није главни јунак, већ један од јунака, свједок, или повјесничар.

Осим аутобиографских исповијести, суђења и казивања о калуђерима и странцима у "Причањима Вука Дојчевића" има известан број развијених легенди и цртица у којима се јунак јавља, или не јавља, а које веома личе и мало се разликују од праве народне приче. Оне су све бројније што се примичемо крају књиге. Кратке, једноставне, разумљиве и јасне. Јунак их преноси као народно казивање, у њима се, ни у радији, ни у казивању, не јавља наратор као лице, наратор се сасвим издвоји, његово се присуство не осјећа.

Неки критичари су у овоме видјели врхунац Љубишина умијећа и објективизације казивања у којем је писац достигао зенит, јер је успио да до те мјере искључи наратора из текста да се његово присуство и не наслућује.

Обзиром на њихову једноставност и архитектонику, на њихову лапидарну сажетост и на чињеницу да се ове приче јављају при kraju књиге, све упућује на закључак да је у питању извјесна недорађеност, прије него умијеће. То одмах постаје јасно кад се упореде неке из посљедњих приповједака из овог зборника и народне приче које су их инспирисале. Разлике су значито мање него у онима које имају аутобиографски карактер, или у суђењима.

Један од пажљивих истраживача Јубишина дјела у контексту са народном књижевношћу, Твртко Чубелић, разликује у његовом дјелу три основно приповједачке врсте, облике.

"Први облик (курзив Т.Ч.) најкраћи и најсажетивији сведен на основно и битно о свему оном што има рећи. Нпр: "Шалу је бог оставио", "Како који слијепи, тако горе гуди", "Чини добра, а не кај се", "Сједи криво, ал' суди право", "Некому тону плута, а некому плутају олова".

Овде је очувана структура анегдоте, јер се главни смисао исприповиједаног не саопћује изнова, него се слушалац и читалац упућује на властите и самосталне закључке.

"Други облик Јубишине приповијетке је нешто дуљи, тематика је разрађенија, јер је аутор жељио сам да као приповједач каже сву новост ... - коју је његова приповјетка у себи носила." ("Крађа и прекрађа звона", Кањон Мацедоновић...)

"Трећи облик Јубишина приповједања је низ повезаних новела које се или надовезују једна на другу, или једна с другом кореспондирају, или једна из друге произилази. Нпр. "Поп Андровић нови Обилић", "Проклети кам", "Причања Вука Дојчевића..."³

Из овога у основи правилног схватања Јубишина дјела произилази закљућак да је дјело "Причања Вука Дојчевића" низ новела међу собом везаних неким односом. Међутим нека од ових "причања" никако не могу бити новеле, јер су (како је већ речено) мало проширене легенде преузете из народне приповијетке, а неке од њих веома се приближавају публицистици. ("Ако је мука трпјети, није паметовати". "Некоме тону плута, а некоме плутају олова").

"Причања" су међу собом везана лабаво, углавном личношћу наратора Дојчевића, а неке у којима се његово присуство не осјећа, ни тиме.

Композиција готово сваке појединачне приче разликује се од композиције друге, зато је овдје готово немогуће извести неки генерализовани закључак који би обухватао сва "причања". Прије свега неке од њих разликују се једна од друге у оном смислу и у оној мјери у којој се разликује новела од анегдоте, или легенде.

Неколико казивања рађено је јасно, једноставном техником, у њима радња тече глатко и логично, оне немају наглих и невјероватних заокрета и прекида. Ту, углавном, спадају оне које можемо подвести под "суђење", новеле. На примјер "Женски донос - празни понос".

Композиција ове новеле веома је једноставно рађена, поступак је логичан и добро мотивисан. (Двијежене, сусједе, истога дана доведене, истога дана пријмјете једна другој "пуне скунте", вјере дјецу још нерођену, истога дана роде, дјеца расту једно с другим до своје петнаесте године и заволе се, али момкова мајка примјети да јој снаха храмље, растуре вјеридбу. У међувремену умире дјевојчин ујак, самохран човјек и оставља њој све. Сада момкова мајка покушава да ћакогод ожени сина његовом бившом вјереницом која је

у међувремену већ заручена, али јој не полази за руком јер дјевојку воде сватови. Бивши вјереник прикрада им се и у жељи да убије њена дјевера и да њу уграби случајно убија њу и сада му суде, али у одсуству јер је побјегао.)

У овој причи стакао се на почетку велики број случајности, превелик да би био логичан, али оне имају своје литерарно оправдање у припремању контрасног одраза среће и трагедије, јер све је говорило у прилог срећи, а десила се трагедија.

У овој причи трагедија је неминовна, јер је радња од почетка текла неуобичјеним током, уз то су се десила два изненађења; откривена је послиje петнаест година хромост дјевојке и умро је самохрани ујак и оставио наслеђе.

Радња тече неуобичјеним током због тога што овако важним стварима, а супротно обичају, управљају двије зле жене, а ова два изненађења откривају да љубав није била у тој мјери страсна да би игнорисала све друге разлоге. Било би потпуно разумљиво да је момкова мајка раније открила хромост будуће снахе и да је и раније рачунала на могућим наслеђем снахиним. У том случају трагедија би била изbjегнута јер, или би била раскинута вјеридба, или би хромост била занемарена због наслеђа.

Прича губи на увјерљивости ако се нема на уму да су случајности у животу иначе чести узроци трагедија, нарочито ако ток ствари излази из уобичајеног корита. Због стицаја случајности трагедија се као и свака друга неочекивана несрећа доживљава дубље.

Сама прича нуди једну, истину не сасвим изоштрену, поруку о неминовансти трагедије у сукобу романтичних осjeћања дјеце и реалистичких захтјева родитеља...

Бројне су Љубишине приче рађене једноставном техником, што још више истиче његову намјеру да наслика заједницу, средину. Зато се некада техничке мањкавости приче не одражавају на увјерљивост јунака, јер се јунак остварује по шаблону патријархалне заједнице и појединца као њеног члана који одражава све особине те заједнице.

Већ поменута карактеристична прича "Ако не маш злотвора мати га је родила" доказује ово у потпуности. Њена су значења мултилицирана, поруке вишеструке. Сазнања која она нуди бројна су: прије свега сазнајемо о обичају бирања кнеза у Туђемилима, па сазнајемо о Туђемилима и њиховој неслози (да се ни двојица не могу сагласити, а камо ли сви), па о јунаку кога бирају за кнеза и кога цијело село од којег се ни два не могу сложити хоће, па да и он има непријатеља ако не у селу оно у брату, што опет нуди једно сазнање како о томе селу, тако о Туђемилима и људима уопште. Ово сазнање универзалног значења је такође аксиома библијска - нема човјека који нема непријатеља.

Сазнања која пружају Љубишине приповједке, ма колико осјентчена локалитетом и конкретним догађајима и јунацима су универзална, општељудска, грађена на богатом народном искуству.

Ова прича даје нам убедљиву слику народног живота једног времена у његовој многострукости. Зато нећemo погријешити ако кажемо да је значењски дио Љубишине приповјетке пажљivo урађен.

Сасвим је извјесно да литерарна вриједност свих казивања није једнака, као и то да техника грађења акције није једнако сложена у свим казивањима (у неким је готово и нема). У пишчевом поступку примјетно је одсуство знања, онога занатског, које је често гаранција квалитета дјела, а видљиво је оно што Ске-